

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่แบบผสมผสาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาความคิดเห็นโดยส่วนรวม และเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่แบบผสมผสานของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดที่มีอายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์การสอนในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนที่ต่างกัน

ประชากรที่ทำการศึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ๑๒ ศูนย์ รวม ๑,๖๔๐ คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งได้รับคืนจากตัวอย่างประชากรจำนวน ๒๐๕ คน และใช้ค่าคะแนนเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ความแปรปรวน ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๑. สภาพทั่วไปของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด

อายุ

เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด มีอายุระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี มากที่สุด รองลงมา มีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปี และ ๔๑-๕๐ ปี ตามลำดับ

ระดับการศึกษา

เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด มีการศึกษาในระดับปริญญาตรีมากที่สุด รองลงมา เป็นการศึกษาในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรี ตามลำดับ

ประสบการณ์การสอนในระบบโรงเรียน

เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด ส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์การสอนในระบบโรงเรียน ส่วนที่มีประสบการณ์การสอน ๑-๕ ปี และ ๕ ปีขึ้นไป มีจำนวนใกล้เคียง

ประสบการณ์การสอนนอกระบบโรงเรียน

เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด ที่ไม่เคยมีประสบการณ์
การสอนกับที่เลขสอน ๑-๕ ปี และเลขสอนมากกว่า ๕ ปีขึ้นไป มีจำนวนใกล้เคียงกัน

๒. ความคิดเห็นโดยส่วนรวมของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด
เกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่แบบมนุษยนิยม

จากการวิจัยปรากฏว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการศึกษาผู้ใหญ่แบบมนุษย
นิยม โดยมีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้ ด้านแนวคิดพื้นฐานแบบมนุษยนิยม มีความคิดเห็นในระดับเห็น
ด้วย ($\bar{X} = ๔.๖๓$) ด้านเป้าหมายการศึกษา มีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วย ($\bar{X} = ๔.๓๑$)
ด้านความรู้ มีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วย ($\bar{X} = ๔.๓๔$) ด้านการจัดการศึกษา มีความคิดเห็น
ในระดับเห็นด้วยอย่างมาก ($\bar{X} = ๔.๕๔$) ด้านกระบวนการเรียนการสอน มีความคิดเห็นใน
ระดับเห็นด้วยอย่างมาก ($\bar{X} = ๔.๕๑$) และในด้านประเมินผล มีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วย
($\bar{X} = ๔.๓๖$)

๓. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด
ที่มีอายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์การสอนในระบบโรงเรียน และนอกโรงเรียน

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๓.๑ เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็น
ต่อการศึกษาผู้ใหญ่แบบมนุษยนิยมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกด้าน

๓.๒ เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มี
ความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในด้านประเมินผล ส่วนในด้านอื่น ๆ มีความ
เห็นไม่แตกต่างกัน

๓.๓ เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดที่มีประสบการณ์การสอนในระบบ
โรงเรียนต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในด้านความรู้ ส่วนในด้านอื่น ๆ
มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

๓.๔ เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกรโรงเรียนจังหวัดที่มีประสิทธิภาพการสอนนอกระบบโรงเรียนต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกด้าน

อภิปราย

ผลของการวิจัยในครั้งนี้ มีประเด็นสำคัญควรนำมาอภิปรายดังนี้

๑. ค่านสภาพทั่วไปของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกรโรงเรียนจังหวัด

จากผลของการวิจัยที่ปรากฏว่า เจ้าหน้าที่ร้อยละ ๔๔.๑๔ ไม่มีประสิทธิภาพการสอนในระบบโรงเรียนมาก่อน ทำให้ขัดแย้งกับทฤษฎี บัญญัติวินน์ (๒๕๒๖) กล่าวไว้ว่า เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่จะมีประสิทธิภาพการสอนในระบบมาก่อนเสียเป็นส่วนใหญ่ และเคยชินกับงานเก่า ๆ มากกว่าเข้าใจในหลักการของการศึกษาออกรโรงเรียน

นอกจากนี้ ถ้าพิจารณาประเด็นนี้ร่วมกับข้อมูลด้านอายุที่ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกรโรงเรียนจังหวัด ร้อยละ ๔๑.๔๖ มีอายุระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี และร้อยละ ๓๗.๘๔ มีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปีแล้ว ทำให้เราเฝ้าภาพของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกรโรงเรียนจังหวัดที่ประกอบควยคนหนุ่มสาว หรือในวัยเริ่มต้นการทำงานมากกว่าจะเป็นภาพคนที่เคยชินกับงานเก่า ๆ

๒. ค่านความคิดเห็นโดยส่วนรวมเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่แบบมนุษยนิยม

จากผลการวิจัยที่พบว่า เจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกรโรงเรียนจังหวัดส่วนใหญ่เห็นควยในประเด็นเรื่อง แนวคิดพื้นฐานแบบมนุษยนิยม เป้าหมายทางการศึกษา ความรู้ และการประเมินผล แต่เห็นควยอย่างมากในค่าน การจัดการศึกษา และกระบวนการเรียนการสอนแสดงให้เห็นว่า ทิศนะของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผู้ใหญ่แตกต่างไปจากแนวคิดเดิมของการศึกษาไทยยุคก่อน ๆ ที่เน้นจุดมุ่งหมาย หลักสูตร ค่านิยม และทักษะที่พึงประสงค์ไว้ล่วงหน้า และक्रमิบทบาทสำคัญที่สุดในกระบวนการเรียนการสอน ทิศนะที่เห็นควยกับการศึกษาผู้ใหญ่แบบมนุษยนิยมนี้ แสดงว่าความเชื่อทางปรัชญาการศึกษาในปัจจุบันได้เคลื่อนย้ายมาสู่แนวคิดแบบใหม่ที่ยึดถือผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนการสอนมากขึ้น

เกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาผู้ใหญ่ ที่เห็นควยกับแนวคิดแบบให้ผู้เรียนเห็นศูนย์กลางของการเรียนการสอนนี้ นอกจากผลการวิจัยครั้งนี้แล้วก็ยังมีข้อสนับสนุน

สนับสนุนจากผลงานวิจัยอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ผลงานวิจัยของ กมลวรรณ มงคลศิริ (๒๕๒๔ : -) ที่ศึกษา "ความแตกต่างในพฤติกรรมการสอนเด็กและผู้ใหญ่" ของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งพบว่าในการสอนผู้ใหญ่ ครูผู้สอนจะเน้นการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีการถ่ายทอดความรู้ด้วยการอภิปราย ใช้ปัญหาเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอนให้เวลาในการศึกษาความรู้ด้วยตนเอง มีการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ตลอดจนให้ผู้เรียนมีส่วนในการประเมินผลการเรียนรู้อย่างแท้จริงและไม่เน้นลักษณะพฤติกรรมที่มีการควบคุมบังคับกับผู้เรียน นอกจากนี้ ผลงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ อุดม - ศาสตร์เวช (๒๕๓๐ : -) ที่พบว่า ความเชื่อในทางปรัชญาของผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัด มีความเชื่อในจุดมุ่งหมายของการศึกษา หลักสูตร วิธีการจัดการเรียนการสอน บทบาทของผู้เรียนและผู้สอนในแนวปรัชญา พัฒนาการนิยมในระดับมากและมากที่สุด มีความเชื่อตามแนวปรัชญาบูรณาการนิยมและอศลิภาวนิยม ในระดับมาก แต่มีความเชื่อตามแนวปรัชญาสารัตถนิยม ในระดับปานกลาง แลน้อย ส่วนแนวปรัชญารัตนนิยม ผู้บริหารศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดมีความเชื่อในระดับมาก ปานกลาง แลน้อย ตามลำดับ (ที่จริง เพื่อที่ผู้วิจัยทำการตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า แบบสอบถามที่ อุดม ศาสตร์เวช ระบุว่า เป็นปรัชญาพัฒนาการนิยมนั้น ตรงกับปรัชญานิยมนิยมของผู้วิจัย เช่น บทบาทของผู้เรียนที่ว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนการสอน บทบาทของผู้สอนที่ว่า ผู้สอนเป็นที่ปรึกษา กระตุ้นให้ผู้เรียนค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ฯลฯ เป็นต้น)

แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีผลงานวิจัยอื่น ๆ ที่ขัดแย้งกับข้อสรุปของผู้วิจัยเองและของผู้อื่นที่กล่าวข้างต้น เช่น ผลงานวิจัยของ ฉลาด จันทร์สมบัติ (๒๕๓๑ : -) ที่ศึกษาพฤติกรรมของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่แบบเช็คเสรีจ ของ จ.มหาสารคาม ซึ่งพบว่าครูผู้สอนมีพฤติกรรมการสอนตามทฤษฎีวินัย และสร้างบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างสูง แต่เมื่อแยกวิเคราะห์พฤติกรรมการสอนเกี่ยวกับการใช้วิธีการสอนแบบอภิปรายกลุ่มพบว่าอยู่ในระดับต่ำมาก

๓. ตัวแปรต้นอายุ ระดับการศึกษา ประสิทธิภาพการสอนในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน

ตัวแปรต้นอายุ จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่า ตัวแปรต้นอายุไม่ใช่ตัวแปรที่

มีอิทธิพลต่อระดับความคิดเห็นจนทำให้มีความเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคำกล่าวที่ชอบอ้างถึงกันอยู่เสมอ ๆ ในวงการการศึกษาที่ว่า เจ้าหน้าที่มีอายุมากกว่าอาจจะได้รับอิทธิพลของทฤษฎีศึกษาระบบโรงเรียน ทำให้มีความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนทัศนคติที่ไม่สอดคล้องกับหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ความจริงแล้วไม่จริงเสมอไป

ตัวแปรด้านการศึกษา จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่าระดับการศึกษาเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลทำให้มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ในบางประเด็น เช่น การประเมินผล ซึ่งแสดงว่าผู้ที่มระดับการศึกษาสูงกว่าอาจจะมีทัศนคติที่หลากหลาย กว้างไกลกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อยกว่า ซึ่งหมายถึงการเปิดใจกว้างยอมรับแนวคิดใหม่ ๆ ใฝ่หาความรู้จริงยอมรับและเห็นด้วยกับการประเมินผลแบบมนุษย์นิยมซึ่งเป็นรูปแบบที่แปลกใหม่ไปกว่าเดิม การประเมินผลที่เคยใช้กันอยู่เดิม

ตัวแปรด้านประสิทธิภาพการสอนในระบบโรงเรียน จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่าประสิทธิภาพการสอนในระบบโรงเรียน มีอิทธิพลทำให้ระดับความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในประเด็นเรื่องความรู้ ที่ว่าความรู้ไม่ใช่สิ่งแน่นอนตายตัว เปลี่ยนแปลงได้เสมอ วิชาการต่าง ๆ มีความสำคัญเท่าเทียมกัน วิชาใดก็ตามที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักโลก รู้จักชีวิต รู้จักตนเองและทำให้เป็นผู้เป็นสุขได้ในสังคม ถือว่าวิชานั้นเหมาะสม โดยผู้ที่มประสิทธิภาพการสอนในระบบโรงเรียน ๕ ปีขึ้นไปมีค่าเฉลี่ยของระดับความเห็นในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง และผู้ที่ไม่เคยสอนกับเคยสอน ๑-๔ ปี มีค่าเฉลี่ยของความคิดเห็นในระดับเห็นด้วยนั้น ผลการวิจัยที่ได้นี้จะมีตัวแปรอื่นเกี่ยวข้องอยู่ด้วย เพราะชดกับความเชื่อที่ว่าผู้ที่มประสิทธิภาพการสอนในระบบโรงเรียนมากกว่าอาจจะชินกับปรัชญาแบบสารัตถนิยม น่าจะมีความคิดเห็นที่ว่าความรู้เป็นสิ่งแน่นอนตายตัว หรือวิชาการต่าง ๆ มีความสำคัญไม่เท่าเทียมกัน

ตัวแปรด้านประสิทธิภาพนอกระบบโรงเรียน ความจริงแล้วตัวแปรด้านประสิทธิภาพการสอนนอกระบบโรงเรียน น่าจะมีอิทธิพลทำให้มีความคิดเห็นแตกต่างกัน แต่ที่ผลออกมาไม่แตกต่างกันนั้น ในกรณีนี้ผู้วิจัยคิดว่า อาจจะเป็นเพราะเป็นการถามในระดับความคิดเห็น เป็นลักษณะความเชื่อ ไม่ใช่ลักษณะการปฏิบัติประเภทจะทำหรือไม่จะทำและเป็นประเด็นกว้าง ๆ ซึ่งคนที่มเหตุผลและเรียนรู้หลักการศึกษานอกระบบมาแล้ว ก็ควรจะเห็นด้วยความเห็นของผู้ที่มีประสิทธิภาพการสอนน้อยกับมาก จึงไม่แตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามน่าจะทำการศึกษาคำแปรตัวนี้ในระดับเจาะลึกอีกครั้งหนึ่งว่าเป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลเพียงใดในภาคปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจาก การวิจัยครั้งนี้ เป็นเพียงการศึกษาความคิดเห็นในลักษณะเชิงเหตุผลที่ควร
จะเป็น หรือเป็นหลักหาความเชื่อทางปรัชญา ดังนั้น ผลที่ได้จึงเป็นความรู้พื้นฐานที่ควรจะนำไป
สู่การวิจัยค้นคว้าปฏิบัติต่อไป หรืออย่างน้อยก็ควรจะนำไปสู่ข้อคิดเห็นในการจัดฝึกอบรมแก่เจ้า-
หน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนต่อไป ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑. ควรจัดการฝึกอบรม เรื่อง การประเมินผลแบบให้ผู้เรียนมีส่วนในการประเมิน
ผลแก่เจ้าหน้าที่ของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดใหม่มากขึ้น เพราะจากผลการวิจัยทำให้ทราบ
ว่า เจ้าหน้าที่ไม่ค่อยจะมั่นใจในวิธีการประเมินผลแบบนี้มากนัก จึงให้ความเห็นในระดับเห็นด้วย
แทนที่จะเป็นในระดับเห็นด้วยอย่างมาก และความเห็นยังแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญอีกด้วย ใน
ขณะเดียวกันกับที่ให้ความเห็นในระดับเห็นด้วยอย่างมากกับหัวข้อที่สัมพันธ์กับเรื่องนี้ เช่น การศึกษา
ผู้ใหญ่ว่าควรจัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน การศึกษาผู้ใหญ่ควรมุ่งหมาย
เพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสามารถของตนเอง ภูมิใจในตนเอง รู้จักพึ่งตนเอง และพัฒนา
ตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ดังนั้น จึงควรให้การศึกษาเพิ่มเติมในหลักการหรือทฤษฎีพื้นฐานของการประเมินผล
แบบให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย ว่าทำไมจึงมีค่ากล่าวว่าการศึกษานักเรียนผู้ใหญ่จึงควร
เป็นการเรียนรู้ด้วยวิธีการชั้นนำตนเอง หากไม่ผู้เรียนจึงเป็นผู้ที่รู้สึกที่สุดว่า เขาได้พัฒนาไปมากน้อยเพียง
ใด และโครงการเรียนหรือการการเรียนการสอนนั้นตอบสนองความต้องการ เขาหรือไม่เพียงใด

๒. เนื่องจาก ในการศึกษาแบบมนุษยนิยมให้ความสำคัญกับผู้สอนมากเป็นพิเศษ ถึง
ขั้นที่ว่า เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลสูงกว่าตัวแปรอื่น ๆ ต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการศึกษานัก
เรียนผู้ใหญ่ ดังนั้น จึงควรทำการศึกษาดูกิจกรรมการสอนของครูผู้สอนนักศึกษาผู้ใหญ่ใหม่มากขึ้น เพื่อหา
ข้อบกพร่องที่ควรปรับปรุงแก้ไข การศึกษาดังกล่าวสามารถทำได้โดยใช้กรอบทฤษฎีตามแนวคิดของ
นักการศึกษามนุษยนิยมที่ยอมรับกันแล้ว เช่น มิลคอม ไนลส์ และ คาร์ล โรเจอร์ส เป็นเกณฑ์
ในการพิจารณา

๓. ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบรรยากาศในการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้คอย
ช่วยเหลือแนะนำตามหลักการศึกษามนุษยนิยมกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาผู้ใหญ่เพื่อ

แสดงให้เห็นว่าหลักการที่เน้นบรรยากาศในการเรียนการสอน ความสัมพันธ์ระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียนนั้น มิใช่เป็นเพียงการกล่าวอ้างสมเหตุสมผลตามทฤษฎีเท่านั้น แต่ในแง่ของการปฏิบัติจริง ๆ ก็คือผลเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการชี้ชวนให้เกิดความมั่นใจแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการศึกษาทุกระดับทุกกลุ่ม ตั้งแต่ผู้บริหารลงมาจนถึงผู้ปฏิบัติการ นักศึกษาผู้ใหญ่ตลอดจนบุคคลที่อยู่นอกวงการศึกษา เช่น ประชาชนทั่วไป กลุ่มผู้นำทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

เหตุผลสำหรับการเสนอแนะในข้อนี้มีอยู่ว่า จากการตรวจตราเอกสารการวิจัยและอำนาจบรรดาศักดิ์ที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก พบว่า ผู้ที่นำแนวคิดจากการศึกษาแบบมนุษยนิยมไปใช้ในต่างประเทศ มักจะประสบปัญหาความวุ่นวายจากสังคมรอบข้าง ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความไม่แน่ใจไม่เห็นด้วย ซึ่งทำให้การศึกษาแบบมนุษยนิยมดำเนินไปอย่างไม่ค่อยจะราบรื่นนัก โดยเฉพาะในประเทศไทยที่แนวคิดแบบมนุษยนิยมยังเป็นแนวคิดใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่าการจัดการศึกษานอกโรงเรียนแบบมนุษยนิยมให้โคผล จะต้องได้รับการสนับสนุนจากสังคมรอบคอบอย่างมาก ทั้งในกระทรวงศึกษาธิการเอง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไป ดังนั้นทุกฝ่ายในวงการศึกษาจึงจำเป็นต้องสร้างสภาพแวดล้อมให้เกิดความรู้สึกร่วมหรือเบ้าหลอมดวงใจ (affective matrix) ขึ้นมาให้ได้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าไม่มีอะไรจะโคผลยิ่งไปกว่า การเผยแพร่แนวความคิดพร้อม ๆ กัน นำผลการวิจัยเชิงประจักษ์ที่รองรับมาตีแผ่พร้อม ๆ กันไปควย

๔. จากประสบการณ์การทำวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะว่า การทำวิจัยการศึกษาผู้ใหญ่แบบมนุษยนิยม น่าจะใช้วิธีปรากฏการณ์ (phenomenology) โดยการเข้าไปสัมผัสกับสภาพความเป็นจริง เข้าไปสังเกตโดยตรง แล้วรายงานผลตามสภาพความเป็นจริงที่พบเห็นมากกว่าจะใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจัดส่งทางไปรษณีย์ ทั้งนี้เพราะจะได้ความจริงมากกว่า และตามข้อจำกัดด้านเวลาและงบประมาณจำเป็นต้องใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือทำการวิจัย แบบสอบถามก็มี ๆ ก็ควรจะเป็นแบบปลายเปิด (open-ended) ให้ผู้ตอบได้กรอกความรู้สึกนึกคิดของตัวเองอย่างแท้จริง มากกว่าให้ตอบในสิ่งที่ผู้วิจัยกำหนดเอาไว้ให้แล้ว (แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าผู้วิจัยไม่มีกรอบทฤษฎีหรือเกณฑ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล)

๕. ควรจะมีการวิเคราะห์และศึกษาความกระจ่างในค่านิยมของกรศึกษาผู้ใหญ่แบบมนุษยนิยม เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันมากขึ้น ทั้งนี้เพราะจากการตรวจเอกสารและบรรดาศักดิ์ที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีการตีความหมายของปรัชญาแต่ละสำนักในลักษณะที่ซ้ำซ้อนกันอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมกับมนุษยนิยม